

O NEKIM PROBLEMIMA PREDRATNE JUGOSLAVENSKE SOCIOLOGIJE

(U povodu knjige: MILOVAN MITROVIĆ, JUGOSLAVENSKA PREDRATNA
SOCIOLOGIJA — Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije

Beograd 1982., str. 277.)

mr Branka B o b a n

Ova knjiga je, kako piše sam autor, prvi pregled razvoja socijalnih ideja i istraživanja društva, te formiranja sociologije kao znanstvene discipline na tlu Jugoslavije. Autor se nije zadržao samo na istraživanju socioloških shvaćanja u Jugoslaviji između dva svjetska rata. U prvom dijelu knjige informira o razvoju shvaćanja o društvu i istraživanjima narodnog života, koja su zapravo bila prva istraživanja društva kod nas.

Ciljevi koje si je autor postavio u pisanju ove knjige su 1. »odabir sadržaja i metodoloških postupaka koji imaju savremen smisao i značenje« (str. 2) i 2. doći do spoznaja koje će našim suvremenim sociolozima omogućiti da lakše izgrade svoje osobno »teorijsko-metodološko stanovište«. Mitrović konstatira da su naši sociolozi i istraživači društva najbolje rezultate ostvarili kada su se bavili narodnim životom. Podaci koje su tako prikupili su interesantni i za suvremene znanstvenike: sociologe, povjesničare, antropologe, etnologue. U izboru metoda i teorijsko-metodološke orijentacije oni su se uglavnom oslanjali na sociološke škole sa Zapada, najčešće Durkheima, formaliste, Webera i Čikašku školu. Originalnost u izboru i primjeni metoda opet je najviše dolazila do izražaja kod autora koji su se bavili istraživanjima narodnog života., npr. B. Bogišić, A. Radić, J. Cvijić, S. Vukosavljević, R. Bićanić. Malo je bilo konkretnih istraživanja u kojima se djelimice ili u cjelini koristila metoda historijskog materijalizma: S. Marković, D. Jan-ković, M. Mirković. Ipak i radovi drugih »građanskih« sociologa, pravnika i istraživača raznih specijalnosti, koji su se bavili istraživanjima društvenih problema, interesantna su za povijest.

U prvom dijelu knjige autor piše o tri grupe problema: 1. o nekim općim karakteristikama strukture i razvoja građanskog društva predratne Jugoslavije, 2. o razvoju sveučilišta i kulturno-povijesnih uvjeta nastanka sociologije kao zasebne znanstvene discipline. 3. proučavanju društvenog života naroda kao tradicionalnom temelju sociologije u jugoslavenskim zemljama.

Pišući o društveno-ekonomskim odnosima građanske Jugoslavije, Mitrović govori o teškoćama pri pokušaju da se dade pregledna i cjelovita slika.

On s razlogom ističe i »krivnju« historiografije za takvo stanje. No ovdje moramo konstatirati da Mitrović postojeće rezultate nije u cjelosti koristio, a ponegdje ima i faktografskih pogrešaka. Tako on među »drastične primjere« u stranačko-političkom životu građanske Jugoslavije ubraja i primje Pribičeve Samostalne demokratske stranke, koja je od »najžešćeg pobornika unitarističkog uređenja« postala »njegov najljući protivnik« kad je 1927. ušla u Seljačko-demokratsku koaliciju s Hrvatskom seljačkom strankom (str. 12). To, međutim, ne odgovara činjeničnom stanju. Seljačko-demokratska koalicija gradila je svoju politiku na Vidovdanskom ustavu. To je, naime, vrijeme kad i HSS priznaje Vidovdanski ustav pa stupanje SDS u koaliciju s tom strankom ne znači nikakav pomak u dotadašnjoj programskoj orijentaciji. Tek nakon atentata u Skupštini, odn. tek nakon proglašenja apsolutističkog režima, pa i još kasnije, dolazi do postupnih promjena. Ali ni tada nije cijela stranka slijedila Pribičevića u reviziji ustava, prema federalizmu. Dio stranke je i dalje ostao vjeran koncepciji nacionalnog i državnog unitarizma.¹

Treba upozoriti da su na istom mjestu M. Mitroviću promakle i neke netočnosti u vezi s HSS. Može se reći da ta stranka zastupa republikansko stanovište već 1890. god. ali je zvanično republikanska postala tek 1920. godine. Republikansku koncepciju ona ne napušta 1923. nego 1925. godine. Federalističkom i republikanskom programu HSS se ne vraća 1927. godine, kada je osnovana Seljačko-demokratska koalicija, iako Radić postavlja zahtjeve za stvaranje velikih autonomnih jedinica, nego tek nakon atentata u Skupštini. No ni tada se ne vraća republikanizmu.

Mitrovićev zaključak da do takvih promjena u ponašanju političkih stranaka dolazi zbog neobrazovanosti birača i nedostatka demokratskih tradicija nije dovoljan da objasni te promjene.

Nakon pregleda razvoja sveučilišnih centara na tlu Jugoslavije autor piše o pretečama razvoja sociologije u Jugoslaviji u koje ubraja V. St. Karadžića, B. Bogišića i J. Cvijića.

U dijelu knjige pod naslovom »Ideologija društveno-političkih pokreta i sociologije« autor polazi od činjenice da su socijalno-politički pokreti i stranke prije II svjetskog rata pokušavali svoja shvaćanja teorijski uobličiti. Teorijski i znanstveni značaj koncepcija pojedinih stranaka i pokreta bio je više u skladu s ulogom koju su oni igrali u političkom i društvenom životu stare Jugoslavije (pa i u negativnom smislu), nego u stvarnom doprinosu znanosti. M. Mitrović smatra da su socijalni i politički pokreti i stranke pokazivali interes za sociološke probleme zbog: 1. potrebe teorijskog osmišljavanja svojih shvaćanja, 2. potrebe za teorijskim neutraliziranjem protivnika, 3. potrebe (praktične) za normativnim reguliranjem društvenih odnosa. On je dao zanimljiv (iako ne bez nedostataka) pregled razvoja: 1. socijalističke misli i sociologije, a u tom okviru piše i o razvoju marksističkih koncepcija kod nas, 2. o katoličkoj sociologiji, 3. o sociološkim shvaćanjima i ideologijama seljačkog i zemljaradničkog pokreta, 4. o fašizmu i jugoslavenskoj sociologiji.

¹ Todor Stojkov, Opozicija u vreme šestojanuarske diktature 1929—1935. Beograd 1969, str. 101—103.; Hrvoje Matković, Svetozar Pribičević i Samostalna demokratska stranka, Zagreb 1972, str. 214—243. Lj. Boban, S. Pribičević u opoziciji, Zagreb 1973., str. 15—17.

Razvoj ideja srpskih socijalista M. Mitrović počinje prikazom ideja Ž. Zujovića (1838—1879) koji je, po mišljenju S. Markovića, »prvi socijalist kod Srba« (str. 35), ali više pod utjecajem Proudhona nego Marxa.

Ukratko su opisana i shvaćanja Vase Pelagića, Radovana Dragovića i Dimitrija Tucovića.

M. Mitrović smatra da u javnom životu Hrvatske i Slovenije nisu bile značajnije prisutne socijalističke ideje. Takva se tvrdnja nebi mogla prihvatiti bez rezervi. Socijalno-demokratska stranka u Hrvatskoj osnovana je 1894. godine, a okupljala je uz radnike i sitne seljake (posebno u Slavoniji i Srijemu). Ona je imala svoje listove, a njeni rukovodioci su pisali i u novinama Napredne stranke i Hrvatsko-srpske koalicije. Oni su igrali vrlo istaknutu ulogu u propagandi za uvođenje općeg prava glasa u Hrvatskoj uoči I svjetskog rata, koju su joj priznavale i druge stranke.² Za prikaz i ocjenu socijalističke aktivnosti u toku I svjetskog rata i nakon njega i razvoja marksističke misli u Hrvatskoj, uz djelovanje i pisanje M. Krleže i antifašističkog stava B. Adžije, V. Masleše i O. Keršovanija, bilo bi potrebno valorizirati doprinos tih autora raspravi o drugim problemima. Trebalo je pisati i o shvaćanjima A. Cesarca, braće Cvijić (knjigu Štefeka Cvijića-Livadića M. Mitrović spominje samo u »Bibliografskom dodatku«) kao i Vladimira Čopića i nekih drugih.³ Prikazujući razvoj marksističkih ideja nakon I svjetskog rata M. Mitrović piše samo o analizama Filipa Filipovića, dr Ljube Živkovića i Živojina Cvetkovića, a u četvrtom dijelu knjige piše i o shvaćanjima dr Sime Markovića i Edvarda Kardelja o nacionalnom pitanju u Jugoslaviji.

Dio teksta o katoličkoj sociologiji, u kojem Mitrović uglavnom prikazuje shvaćanja A. Gosara, V. Andrelića i A. Ušeničnika solidno je pisan. Mišlim ipak da se ne može poistovjetiti razvoj katoličke sociologije s klerikalističkim tendencijama u katoličkoj crkvi. Mitrović piše i da je katolička crkva »bila najtvrdokornija prepreka ideji ujedinjenja jugoslovenskih naroda i najsigurnije utočište nacionalšovinizmu i razbijačke politike u odnosu na zajedničku državu« (str. 58.) Mitrović ne uzima u obzir činjenicu da su i unutar Katoličke crkve postojale različite tendencije, da je u njoj i na široj osnovi došlo do saživljavanja sa stvaranjem jugoslovenske države, da je u razvoju i djelovanju Katoličke crkve na našim prostorima potrebno uzeti u obzir različite etape i situacije.⁴ To pokazuje i orijentacija Hrvatske pučke stranke, koja je bila pod utjecajem svećenstva, a nije nikako bila ekskluzivno nacionalistička, kako piše M. Mitrović. Ona je na izborima nastupala sa Slovenskom ljudskom strankom i u pogledu rješavanja nacionalnog pitanja zalagala se za autonomiju pojedinih jedinica unutar jedinstvene Kraljevine SHS.⁵

² Jaroslav Sidak, Mirjana Gross, Igor Karaman, Dragovan Sepić, Povijest hrvatskog naroda 1860—1914., str. 107—209, 303—313, Zagreb 1968.

³ Gordana Vlajić, Osmo konferencija zagrebačkih komunista, Zagreb 1976.; Ivan Očak, Braća Cvijići, Zagreb 1982, isti, Vojnik revolucije V. Čopić, Zagreb 1980.

⁴ O odnosu katoličke crkve prema stvaranju Jugoslavije vidi knjigu »Vatikan, Srbija i stvaranje jugoslovenske države 1914—1920.«, Dragoljuba Živojinovića, Beograd 1980., str. 317—378. u kojoj je vidljivo da je odnos i vrhova i nižeg klera katoličke crkve prema Jugoslaviji varirao, pa je čak kler u Dalmaciji želio stvaranje jugoslovenske države kao brane protiv talijanskih pretenzija.

⁵ Ferdo Culinović, Jugoslavija između dva rata, Zagreb 1961, tabele: »Cjelokupan pregled u zemlji: Izbori za konstituantu 28. 11. 1920., te »Raspodjela mandata prema izborima« i str. 301, 409, i 410.

Fašizam nije nigdje u jugoslavenskim zemljama, piše M. Mitrović, imao širu podršku. Neki su pokušavali vanjskim manifestacijama oponašati fašističke i nacističke parade ili poluvojne organizacije. Neki predratni intelektualci su pokazivali simpatije za fašizam, kao katolički sociolog J. Ščetinc, ili Mirko Kosić i kontraverzni Mirko Kus-Nikolajev, a Dušan Nedeljković je tu ideologiju radikalno kritizirao sa stanovišta građanske demokracije. Autor opširnije piše o marksističkoj kritici nacizma i fašizma Božidara Adžije, Edvarda Kardelja i Veselina Masleše.

U odjeljku o ideologiji i sociologiji seljačkog, zemljoradničkog i zadrugarskog pokreta Mitrović piše o shvaćanjima i istraživanjima Dragoljuba Jovanovića, Mihaila Avramovića i Antuna Radića.

Mihailo Avramović je bio teoretičar programa zadružne organizacije ne samo na selu nego i u gradu, i praktični organizator zadružnih organizacija. Dragoljub Jovanović nije bio tako utjecajna ličnost u javnom životu kao M. Avramović, ali je njegovo pisanje karakterizirao napor da agrarne teorije poveže s klasnim pitanjem ne samo na selu, nego i u gradu.

O organiziranju i razvoju Hrvatske (pučke-republikanske) seljačke stranke i seljačkog pokreta u Hrvatskoj Mitrović daje uopćene, neprecizne i pojednostavljene ocjene.⁶

On ponavlja tvrdnju prisutnu u literaturi, da je Antun Radić bio ideolog, a Stjepan Radić praktični političar. Vjerojatno zbog toga u ovoj knjizi ne analizira shvaćanja Stjepana Radića. Sigurno je da je S. Radić i u vrijeme dok je A. Radić bio živ, u većoj mjeri angažiran u praktičnoj politici, ali je nesumnjiv njegov doprinos izgradnji teorijskih osnova ideologije Seljačke stranke.⁷

⁶ Na pr. napisano je i da je »Hrvatska Misao« izlazila od 1902—1905., a izlazila je do 1906. godine. (str. 73.)

⁷ Navodim ovdje neke važnije probleme o kojima je pisao S. Radić a zanimljivi su za sociologiju, posebno političku sociologiju:

1. Pojam društva i odnos pojedinca i društva,
2. teorije o državi i njenom nastanku
3. pojam staleža i njihovi odnosi u društvu i državi
4. pojam naroda i njegov odnos prema državi
5. gospodarske, kulturne i društvene prilike u raznim državama i njihov razvitak, te usporedba tih prilika u raznim državama,
6. pitanje ekonomskih migracija, kolonizacije i kolonijalizma,
7. pojam politike, pitanje nastanka i socijalne osnove te funkcije političkih stranaka, pitanje političkih ciljeva, strategije i taktike,
8. pitanja odgoja i obrazovanja i izgradnje političara i vođa socijalnih pokreta i naroda,
9. uloga inteligencije.

Navest ću i izbor iz radova S. Radića u kojima je pisao o tim problemima: 1. O pripravi za rad u narodnoj politici, *Novo Doba*, Prag 1898., br. 3, 5, 6.; 2. N. Karčev o samostalnom naobražavanju, *Hrvatska Misao*, br. 1, Prag 1897., br. 3—8.; 3. Hrvatski ideali, *Hrv. Misao*, Prag 1897., br. 1, *Novo Doba* br. 1, 2, Prag 1898.; 4. »Koliko vrijede Slovaci«, *Hrvatska Misao*, Zagreb 1902, god. I, sv. 1.; »Jižni Slovane«, *Razhleda*, Praz 1900, br. 5, 6, 8, 10, 12, 13, 16, 18, 21—24.; 6. Savremena Evropa«, Zagreb 1905, str. 416; 7. »Moderna kolonizacija i Slaveni«, Zagreb 1903, str. 374; 8. »Slavenska politika u Habzburškoj monarhiji«, Zagreb 1906, str. 80; 9. »Današnja financijska znanost«, Zagreb 1908, str. 400.; 10. »Državna i narodostna ideja s gledišta socijalnih znanosti«, *Mjesečnik pravničkog društva*, Zagreb 1909, br. 4—11, str. 108.; 11. Češki narod na početku XX st.«, Zagreb 1910, str. 260.; 12. »Obnovljena Bugarska 1878—1913.«, Zagreb 1913., str. 205.; 13. »Unutrašnje ili društveno uređenje češkog naroda«, Zagreb 1912.; 14. Politički karakter irskog na-

Pišući o A. Radiću Mitrović zaključuje: »Kulturno-istorijski (i politički) naučna delatnost Antuna Radića je značajnija od ostalih, u onoj meri u kojoj je i seljački pokret u Hrvatskoj bio značajniji od drugih sličnih pokreta kod nas« (str. 76.) Međutim sam Mitrović piše da je HPSS osnovana 1903. (a trebalo bi 1904. god.), a od radova A. Radića analizira jedino tekst »Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu« i predgovor tom metodološkom podsjetniku, koji je objavljen u »Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena« u Zagrebu 1897., sv. II, dakle sedam godina prije osnivanja stranke. Radić je s kulturnog i znanstvenog stajališta značajan prije svega kao autor te »Osnove«, jer je njome postavio temelje etnologije kao znanosti u Hrvatskoj. Taj njegov rad, kao i rad na uređivanju spomenutog »Zbornika«, nema neposredne veze s njegovom političkom aktivnošću niti s osnivanjem seljačke stranke i razvojem seljačkog pokreta u Hrvatskoj iako su osnovne misli izražene u tim tekstovima bile dio njegovih ideoloških shvaćanja i ušle u ideologiju stranke. Kasniji radovi Antuna R., nastali u doba formiranja njegovih ideoloških shvaćanja i okupljanja seljaka u Seljačkoj stranci, pokazuju da je on bio pažljiv promatrač društveno-ekonomskih i političkih prilika u Hrvatskoj na kraju XIX i početkom XX stoljeća, posebno na selu. Iz analiza tih prilika on često slučajno ili namjerno ne izvodi zaključke, a i onda kada ih izvlači, posebno kada se radi o ekonomskim problemima, njegovi zaključci su više plod zdravoga razuma nego stručnog poznavanja problematike. Lj. V. Todorović je još 1940. god. vrlo uspješno rekonstruirala cjelokupni ideološki sustav A. Radića, iako bi neke njene ocjene sa stanovišta suvremenih spoznaja trebalo revidirati.⁸ Ipak i danas bi bilo teško procijeniti vrijednost svih njegovih analiza i shvaćanja i odrediti im mjesto u razvoju socijalne misli i istraživanja društva kod nas prije I svjetskog rata. Još nije razjašnjeno pitanje ni koliko su njegova shvaćanja bila uključena u ideologiju HPSS u doba njenog osnivanja, a kakvu ulogu su igrala u periodu od 1929—1941., tj. kako su utjecala na mlađe ideologe stranke.

Mitrović interpretira teoriju A. Radića o narodu, koju je on izložio u »Osnovi«. Međutim neke elemente njegovih shvaćanja nije do kraja razjasnio, vjerojatno zato što nije analizirao i druge radove Antuna Radića, koji su objavljeni u njegovim »Sabranim djelima« (Zagreb 1936—1939., sv. I—XIX).

U predgovoru »Osnove« Antun Radić piše o tome što je narod zato da bi definiranjem toga pojma mogao lakše odrediti zadaću etnologije (»narodoznanstva«) kao nove znanstvene discipline u Hrvatskoj. On uočava i da za Antuna Radića nema vrijednost čista »suha istina« ni znanstvena spoznaja sama po sebi, nego da one imaju smisao jedino ako služe nekom višem moralnom cilju. Tako i etnologija treba proučavati sve narode »s jednakom ljubavlju, ili ako hoćete s jednakim indiferentizmom« tako da ih uspoređuje jedne s drugima i povezuje, a ne da ih rangira po nekom kriteriju (»rimska civilizacija« ili »evropska civilizacija«) tako da jedne uzdiže, a druge podcjenjuje. M. Mitrović međutim nije uočio da je Antun Radić naznačio i mje-

roda«, »Božičnica« HRSS, Zagreb 1921.; 15. »Obilježje i svjetsko znamenovanje islamske kulture«, »Božičnica« HSS, Zagreb 1927.; 16. »Savez naroda«, isto; 17. »Pobuna Azije«, »Božičnica« HSS, Zagreb 1928.; 18. Ch. Seignobos i A. Metin, Najnovija svjetska povijest, Zagreb 1921., str. 592 + VII, prijevod S. Radića s francuskog s njegovim komentarima i pogovorom.

⁸ Ljubica Vuković Todorović, Seljački pokret braće Radića, knj. I Seljački pokret: Antun Radić, Beograd 1940.

sto etnologije u sistemu drugih znanosti, kao i da etnologiji u njenim istraživanjima najviše mogu pomoći antropologija (»znanost o tjelesnom ustrojstvu naroda«), a uz nju i psihologija i sociologija. Sociologija je, smatra Radić, nastala iz potrebe za proučavanjem uredbi i običaja raznih naroda »s obzirom na uređenje države i obitelji« (SD I, str. 15). Etnologija, po njegovom mišljenju, također mora postati socijalna znanost jer pod kulturom on razumije »način života« »život sam« (str. 3, SD IX).⁹

Pored podjele naroda (kao etničke, ali i društvene zajednice) na »gospodu« i »narod« zbog jaza u kulturi, A. Radić spominje i druge uzroke i načine podjele društva, o čemu M. Mitrović ne piše. Jedna od tih podjela je prema kriteriju raspodjele vlasti u državi: na one koji imaju vlast u državi i na one koji se moraju pokoravati tuđoj vlasti. U prve spadaju samo kralj ili vlada, visoko plemstvo, državna birokracija, krupni kapitalisti, a u drugu grupu svi ostali: sitno plemstvo i građanstvo, radništvo i seljaštvo.¹⁰ Do takve podjele došlo je u doba nastanka države, kada su ratnička ili stočarska plemena (»konjari«) silom nametnuli svoju vlast ratarima (SD VIII, str. 73, 79—84). Ovu teoriju Radić je vjerovatno preuzeo od biologista (Spencer, Openheimer, Gumplowitz), iako sam ne navodi izvore. No do stvaranje države, po njegovom mišljenju, može doći i sporazumom između više miroljubivih plemena radi odbrane od osvajača (isto, str. 33). U prvom slučaju nastaju države sa velikim unutrašnjim suprotnostima koje se sporo ublažavaju, a u drugom nastaje »skupštinske ili republikanske vlade, tj. vlade, gdje nema jednoga vladara, nego vlada cijeli narod, ili barem prvaci naroda« (isto, str. 33).

Antun Radić je pisao i o podjeli na staleže koji su prvo nastali iz društvene podjele rada, a kasnije povezani s vlašću i imovinom postali pravi društveni slojevi s različitim, pa i suprotnim interesima. Ti staleži su: plemstvo i svećenstvo, kao prvi i drugi stalež, građanstvo, kao treći i radništvo kao četvrti stalež. Seljaštvo je peti stalež po redosljedu po kome će, po shvaćanju A. Radića, dobiti vlast u državi, iako je prvi po vremenu nastanka. Ova teorija ima najveći značaj za ideološka shvaćanja Antuna Radića i ideologije HPSS, jer se na njoj zasniva uvjerenje da je došlo vrijeme da se seljaštvo organizira i stvori u budućnosti »seljašku« državu.¹¹

Mitrović ne piše ni o analizama A. Radića o gospodarskom i društvenom položaju seljaštva u Hrvatskoj, kao i o njegovim zapažanjima i analizama razvoja kapitalističkih odnosa na selu u Hrvatskoj u to vrijeme.¹² Zbog toga i konstatira da je A. Radić bio zanesen patrijarhalnom idilom seoskog života. Idealni model odnosa u porodičnoj zadruzi u Hrvatskoj na kraju XIX st. konstruirala je Dunja Richtman Auguštin također na temelju »Osnove« A.

⁹ Usp. Slavko Kremenšek, »Matija Murko i Antun Radić«, »Gesta«, Varaždin 1983, br 15—16, str. 16.

¹⁰ Usp. o tome Branka Boban, »Shvaćanja A. i S. Radića o mjestu i ulozi seljaštva u gospodarskom, društvenom i političkom životu«, Radovi IHP br. 12, str. 280—85, 289—296.

¹¹ Usp. isto, i Lj. V. Todorović, nav. djelo, str. 56—63, 123—128, 131, 160—171.

¹² O tome je A. Radić vrlo mnogo pisao prvo u »Domu«, koji je izdavao od 1900—1904., a zatim u listovima »Hrvatski narod« i »Hrvatske novine« tokom 1905. i 1906., te u »Domu«, glasilu HPSS od 1906. (izlazio do 1941.), kao i ukalendarima HPSS Usp. i B. Boban, nav. dj., kao i: ista, »Shvaćanja A. i S. Radića o mjestu i ulozi radničke klase u društvu (do 1918. Radovi IHP br. 15, Zagreb 1982, str. 131—162, te navedenu knjigu Lj. V. Todorović.

Radića, u knjizi »Struktura tradicionalnog mišljenja«. Njena namjera u toj knjizi, međutim, nije bila ispitivanje cjelovitih shvaćanja A. Radića o tom problemu, nego joj je njegov metodološki upitnik poslužio (uz Utješinovićeve tekstove) za konstrukciju idealnog modela zadružne kulture kojem je ona suprotstavila realni model, koji je sama konstruirala na osnovu literature.¹³

Sigurno je da je A. Radić težio da se na selu, kao i uopće u narodu, ostvare određeni uvjeti života i odnosi koje je smatrao idealnim, pa i da je žalio zbog propadanja starih obiteljskih zadruga i mnogih odnosa i shvaćanja koji su nestajali zajedno s njima. Ali, kada analiziramo njegove radove u cjelini, vidimo da je on bio svjestan suprotnosti koje su se javljale u porodičnim zadrugama, kao što je uopće vidio mnoge negativne osobine seljaka i negativne strane života na selu uzrokovne posljedicama feudalizma ili prodiranjem kapitalističkih odnosa. Sam termin »patrijarhalan« on uopće ne koristi, a i njegov odnos prema ženskom pitanju bio je drukčiji od uobičajenih predstava o patrijarhalnim odnosima, iako nije bio pristalica emancipacije žena u onoj mjeri kao njegov brat Stjepan (usp. AD XVIII, str. 32—33). On je shvaćao da se moraju tražiti novi putevi i rješenja za poboljšanje životnih uvjeta seljaka. Predlagao je da se stare podorične zadruge zamijene novim, organiziranim prema potrebama seljaka, u kojima će oni organizirati proizvodnju i prodaju svojih proizvoda i kupovinu onoga što im je potrebno, bez posredništva trgovaca, štedionica i državnih činovnika koji ih izrabljuju. Tako će se zajedničkim snagama pokušati oduprijeti utjecaju novih kapitalističkih odnosa, kao što se moraju boriti još uvijek i protiv teških posljedica feudalizma. Vidio je i da za najsiromašnije seljake nije rješenje ni zadruga ni kredit, nego dodatna zarada van poljoprivrede. Zato je predlagao osnivanje zadružnih radionica pa čak i tvornica u kojima bi radili takvi seljaci. On je, kako piše i M. Mitrović, raspravljao o odnosu autohtone, narodne kulture, čiji su nosioci po njegovom mišljenju, seljaci i tzv. »evropske civilizacije« i bio u dilemi kako da narod zadrži one elemente narodne kulture koji su bitni za očuvanje njegovog nacionalnog identiteta, a uz to ipak bude spreman i da prihvaća one elemente »evropske civilizacije« koji vode napretku i boljem životu naroda. Tu dilemu je na interesantan način riješio u članku u »Obzoru« 1897. god., gdje piše da se razlikuje »kultura srca« i »kultura uma« (SD XVI, str. 16.). »Kultura srca« daje narodu posebno obilježje, to je narodna kultura u koju »spada način života, običaji, društveno uređenje, poezija«. U toj kulturi naš narod ne treba uzora jer je ta njegova kultura jednako vrijedna kao i »kultura srca« drugih naroda. »Drugo je sa znanjem, kulturom uma. Znanje nije isključiva osobnost kojega naroda, znanje je tekovina čovječanstva. Tu ćemo primati i učiti od svakoga...« (isto, str. 17). Ipak i kasnije raspravlja o tom problemu. U »Božićnici« za 1902. piše da su znanje i poštenje prava prosvjeta i da oni nisu ni evropsko, ni azijsko, ni američko, a kamo li njemačko ili fracezko! Znanje i poštenje su samo čovječje.« (SD VIII, str. 14). U »Božićnici« za 1910. godinu prvo konstatira da se progres sastoji u upoznavanju izuma i načina života drugih naroda u cilju da se time poboljša život vlastitog naroda. Ipak ta civilizacija ima i nedostataka, a najveći je taj da »Civiliziran čovjek odriče se svega svoga i posebnoga, a prima sve tuđe i obće... Niti koga ljubi, niti se koga stidi, niti se koga boji. Njegov je sav sviet i njegov nije nitko. Ovakav čovjek,

¹³ Dunja Richtman Auguštin, »Struktura tradicijskog mišljenja«, Zagreb 1984.

riešivši se veze s rodom, s narodom i domovinom, a ne mogući se svezati s cilim svijetom, često se izgubi, postane kao otrgnut list na vjetru: sve mu je svejedno, pa i ono što je zlo.« Tako civiliziran čovjek, po mišljenju A. Radića, postaje opet sličan divljaku jer mu je jedina briga svagdanji kruh. Tako civilizacija uništava kulturu, »jer kulture nema bez doma, bez roda, bez poštovanja ili kulta onoga, što su nam stariji ostavili.« Zato je, po njegovoj tvrdnji u ovom članku, u opreci između kulture i civilizacije svakako »uza svu važnost civilizacije sigurnije, bolje i srcu čovječjem milije — čuvati kulturu, t.j. čuvati i poštovati ono, što su nam djedovi ostavili i u čem smo odgojeni.« (SD VIII, str. 72—73). Dakle u njegovim tekstovima vidimo kolebanje, vjerojatno uzrokovano i činjenicom da on ne uočava jasno da prihvaćanje novih izuma i znanja utječe i na mijenjanje »kulture srca«, kao i da specifična »kultura srca« utječe i na način i odabir elemenata »kulture uma« koje će neki narod prihvatiti. Njegova zapažanja o negativnim posljedicama civilizacije nisu usamljena ni tada ni kasnije, a dileme u izboru između narodne kulture i evropske (danas se može reći: evropocentrističke) civilizacije koja donosi nova znanja korisna za razvoj materijalne osnove svakog naroda prisutna je i danas kod mislilaca iz zemalja trećeg svijeta.¹⁴

A. Radić nije predvidio da će razvoj proizvodnih snaga dovesti do toga da manjina stanovnika može proizvesti dovoljno hrane za sve, te da će seljaci postati manjina stanovnika i u zemljama sa razvijenom poljoprivrednom proizvodnjom. Iako je vidio proces raslojavanja na selu u Hrvatskoj na početku XX st., on je želio u politici promatrati seljaštvo kao jedinstven »stalež«, a nadao se i da će se seljaci moći suprotstaviti razvoju kapitalističkih odnosa na selu organiziranjem u zadruge, što nije bilo realno. Ipak može se prihvatiti zaključak Aleksandre Murray da je njegova »Osnova« jedan od najboljih mogućih kvestionara u vrijeme kada je nastala, koji je bio sasvim sukladan prilikama kakve su vladale u Hrvatskim selima na prijelomu stoljeća,¹⁵ a takvim ga je mogao načiniti samo autor koji je dobro poznao te prilike.

Njegov realizam u promatranju i analizi položaja seljaštva je značajno utjecao i na uspjeh ideologije HPSS (iako je trebalo dvadeset godina djelovanja i utjecaj I svjetskog rata na seljake da utjecaj stranke postane dominantan na selu u Hrvatskoj), a nije na taj uspjeh uticao samo nacionalni program stranke. Oni seljaci koji su se u Hrvatskoj htjeli politički orijentirati samo na osnovu nacionalnog momenta, mogli su slijediti druge građanske stranke toga doba, jer su sve one imale u svojim programima i nacionalne ciljeve.

Na razvoj kapitalističkih odnosa, kako se može zaključiti i iz već do sada napisanog, A. Radić je gledao negativno. Za težak položaj seljaštva nije krivio samo strance, kako piše M. Mitrović, nego i domaću »gospodu«, koja su tada, kao i u doba stvaranja hrvatske države, ne samo prezirala svoj narod, nego ga većinom i nemilosrdno izrabljivala, koristeći njihovu gospodarsku slabost i neorganiziranost, te neukost i naivnost. Zato je jedan od osnovnih ciljeva naznašenih u programu HPSS bio da organizira opismenjavanje i pro-

¹⁴ Usp. tematski broj časopisa »Marksizam u svetu«, Beograd, 1977, br. 10, posebno: Anouar Abdel Malek, »Sociologija nacionalnog razvoja — problemi konceptualizacije«, str. 134—148.

¹⁵ Aleksandra Muray, »Teorijsko-metodološke zamisli Antuna Radića i njihov utjecaj na etnološki rad u Hrvatskoj«, »G e s t a«, Varaždin, 1983. br. 15—16, str. 20.

svjećivanje seljaštva, da ih gospodarski organizira i da ih osposobi da sami vlastitom gospodarskom, prosvjedom i političkom organizacijom i angažiranjem postignu bolji gospodarski i društveni položaj. Dakako da između svih programa i njihove realizacije postoji raskorak, ali HPSS je ipak u politički život Hrvatske uvela seljaštvo. Novina je i to što je taj socijalni, seljački program povezala sa rješavanjem nacionalnog pitanja dokazujući da se jedno bez drugoga ne mogu riješiti.

U cjelini, iako su napisani brojni radovi o teorijskim shvaćanjima i djelovanju Antuna Radića, i danas možemo utvrditi da su njegovi radovi i djelovanje još nedovoljno znanstveno analizirani i ocijenjeni. Gornje napomene više su pokušaj, da pokažem bogatstvo i kompleksnost problema kojima se bavio A. Radić nego da dam konačne ocjene.

U trećem dijelu knjige Mitrović piše o razvoju sociologije kao znanstvene discipline na jugoslavenskim sveučilištima. Prvo daje pregled svih grupa i autora koji djeluju na sveučilištima, počevši s grupom intelektualaca okupljenih oko pravnog fakulteta u Beogradu, a zatim i na pravnim fakultetima u Zagrebu, Subotici i Ljubljani. Na filozofskim fakultetima tada su dominirale povijest i etnologija, pa se sociologija teže probijala. Zahvaljujući utjecaju J. Cvijića, u Beogradu su historičar Dušan J. Popović, etnolog Tihomir Đorđević i Jovan Erdaljanović prilazili istraživanjima sa šireg, sociološkog stanovišta. U Zagrebu je sociologiji bio blizak filozof Albert Bazala i Pavao Vuk Pavlović, a sociološki pristup istraživanjima pokušao je primijeniti i Vladimir Dvorniković. Za Zagreb je karakteristično djelovanje Studentskog sociološkog kluba, odn. nakon njegove zabrane, Akademskog filozofskog kluba. Vodili su ih profesori A. Bazala, P. Vuk Pavlović i Vladimir Filipović. Njihovo djelovanje je bilo značajno jer su oko sebe okupili krug naprednih studenata od kojih su mnogi kasnije igrali značajnu ulogu u kulturnom i znanstvenom životu. U nastanku Mitrović nabraja i časopise u kojima su objavljivani radovi sa sociološkom problematikom, pa i biblioteke u okviru kojih su objavljivani ili originalni radovi ili prijevodi značajnih djela stranih sociologa.

Grupu okupljenu oko pravnog fakulteta u Beogradu činili su: Slobodan Jovanović, Đorđe Tasić, Dimitrije Đorđević i mladi koji su nastavili djelovati i nakon rata: Radomir Lukić i Dragoslav Janković. Tu spada i Sreten Vukosavljević, koji je na pravnom fakultetu predavao ruralnu sociologiju iako sam nije završio fakultet, ali su ga za to kvalificirala njegova originalna istraživanja narodnog života. U cjelini svi članovi ove grupe bili su pod snažnim utjecajem Durkheimove sociologije, što se vidi u detaljnijem razmatranju njihovih shvaćanja o odnosu čovjeka i društva, društvenog determinizma i zakonitosti u sociologiji, koja uvjetuju i određeni metodološki pristup, kao i u razmatranjima odnosa sociologije politike i prava.

Za povjesničara je interesantno kako je još u XIX st. Božidar Knežević u svojim radovima povezivao sociologiju i historiju, a između dva rata kako je to činio Dušan J. Popović.

Sistematski su sociološke probleme pokušali izložiti i definirati sociologiju najranije u jugoslavenskim zemljama predstavnici katoličke sociologije. Pojedinačno su se time bavili i Aleksandar Krušković, dr Mihailo P. Vuković i Kosta Stojanović, koji su tim problemima prilazili jednostrano, sa stanovišta sociološkog »imperijalizma«, s tendencijom da psihičke pojave svedu

na sociološke, a njih na matematičke i da te pojave objašnjavaju mehanicistički. Najviši nivo teorijskih razmatranja socioloških problema, po ocjeni M. Mitrovića, u predratnom periodu postigli su Mirko Kosić i Dinko Tomašić.

Mitrović piše da su interesantna Tomašićeva istraživanja o razvoju vladajućih skupina i država Srba i Hrvata i konstatira da ih je Tomašić radio uglavnom pod utjecajem teorije elita, Sorela, Webera i Pareta. Tomašić negira tadašnju »gotsku« teoriju o porijeklu Hrvata. Ipak Mitrović misli da se u njegovim shvaćanjima o ratarima i stočarima i razlikama između Srba i Hrvata mogu nazrijeti utjecaji rasnih teorija. Mislim da bi bila točnija konstatacija da Tomašić nije dosljedan u tvrdnji da su razlike između Srba i Hrvata zasnovane na razlikama između ratara i stočara, odn. na razlikama između zadružne i plemenske kulture, jer u radu »Formiranje vladajućih skupina...« Tomašić piše da su i kod Hrvata vladajuće skupine nastale od stočara (Mjesečnik, LXI/1935. br. 11—12). Također je samo djelimice točna tvrdnja da je Tomašić pri tom koristio teoriju A. Radića o stočarskim i ratarskim narodima. Antun Radić je smatrao da većina naroda u svom razvoju prolazi kroz lovački, stočarski i ratarski stupanj razvoja ili da staleži u narodu nastaju tako da se lovci, stočari i ratnici nametnu ratarima kao vladajući sloj. (SD VIII, str. 75. i dalje). On nigdje ne piše da se razlike između Srba i Hrvata zasnivaju na tim stupnjevima razvoja.

U četvrtom dijelu knjige Mitrović prikazuje kojim problemima su se predratni jugoslavenski sociolozi bavili.

Odnos nacije i države nije bio za sociologe ni nov ni neutralan akademski problem, konstatira M. Mitrović. Radovi o tom problemu održavali su postojeće političke podjele, što, kako on zaključuje, govori o snazi tih podjela i razvijenosti same sociologije (str. 185). Kao uvod ovom dijelu Mitrović daje pregled događaja koji su doveli do stvaranja Kraljevine SHS odn. Jugoslavije, i do nacionalnih problema u njoj. Pri tom se zadržava samo na razvojnoj liniji ideja i političkog djelovanja jugoslavenski orijentiranih političara. Zbog kratkoće teksta nužno su prisutna pojednostavljivanja shvaćanja pojedinaca kao i događaja, a mnodo relevantnih događaja i ličnosti nije uopće spomenuto.

Od autora koji se bave problemom odnosa jugoslovenstva i nacionalnih koncepcija pojedinih jugoslavenskih naroda Mitrović spominje V. Dvornikovića, koji je napisao knjigu »Karakterologija Jugoslavena«. Nakon kratkog pregleda odnosa predstavnika katoličke sociologije prema nacionalnom pitanju, M. Mitrović na str. 189. konstatira: »Daleko je bio umereniji nacionalizam braće Radića i većine prvaka HSS, izuzimajući ekstremnu nacionalističku struju pred drugi svjetski rat, koja sve do dolaska ustaša na vlast nije imala prevagu u stranci.« Ta izjava je u suprotnosti s tvrdnjom na str. 79. da je seljački pokret (bez ograde: njegov dio ili sl.) »završio u šovinizmu (prema Srbima) i nacionalnoj izdaji (prema Hrvatima)«. Činjenica je da je danas vrlo teško dati cjelovitu ocjenu razvoja i karaktera H(P-R)SS jer su razvoj njene ideologije i njene djelatnosti još slabo proučeni. Ipak može se konstatirati da je uoči drugog svjetskog rata unutar tog, prema vani na oko jedinstvenog pokreta, postojalo više struja, od kojih je ekstremna desnica bila u manjini. Ona je sa dolaskom ustaša izbila u prvi plan, ali ni tada nije usjela sa sobom povući većinu članova stranke. Slična diferencijacija je postojala i u odnosu na socijalna pitanja, pa su se pojedini istaknuti članovi HSS u toku rata priključili partizanima, a drugi ustašama.

Mitrović i ovdje piše o Tomašićevim shvaćanjima o ratarima i stočarima, a spominje i dokazivanje R. Bićanića da je Hrvatska u predratnoj Jugoslaviji bila ekonomski eksploatirana. Mitrović zamjera Bićaniću usko nacionalno stanovište jer se bavi samo problemom hrvatskog naroda, a ne i problemima drugih naroda u staroj Jugoslaviji.

M. Kosić je, nasuprot Tomašiću i Bićaniću, smatrao da je jedino rješenje nacionalnog pitanja u Jugoslaviji provođenje načela jedan narod — jedna država i to makar i prisilnim metodama. Slobodan Jovanović je, nastavlja M. Mitrović, smatrao da jedan narod može biti sastavljen od više plemena i pripadnika više vjerskih zajednica, ali on se bavi prije svega narodom u značenju 'puk', čija je osnovna karakteristika da je to skup pojedinaca i grupa koji se pokoravaju istoj vladi. On također prihvaća načelo jedan narod-jedna država. Njegova kasnija evolucija ide u smjeru priznavanja jugoslavenstva kao državne ideje i u tom državnom okviru isticanja posebnih nacionalnih ideja Srba, Hrvata i Slovenaca, sa sve većim priklanjanjem velikosrpskim idejama. Razvoj shvaćanja i djelatnost S. Jovanovića u ratu i nakon njega M. Mitrović ne prikazuje.

Đorđe Tasić i Jovan Đorđević su na problem međunacionalnih odnosa gledali mnogo elastičnije, u duhu buržoasko-demokratskih tradicija.

Mitrović piše da su komunisti prema nacionalnom pitanju imali radikalno drukčiji odnos. On ga ilustrira shvaćanjima dr Sime Markovića, na početku diskusije KPJ o tom pitanju, i shvaćanjima Edvarda Kardelja, na kraju. Dr S. Marković je tvrdio da je nacionalno pitanje u stvari buržoasko i da ga treba rješavati tako da se podupru nastojanja za ustavnu reformu stvaranjem autonomnih jedinica. Edvard Kardelj je smatrao da je nacionalno pitanje Slovenaca pitanje njihove radničke klase i da ga ona mora rješavati.

Drugi problem koji je zaokupljao predratne sociologe bio je problem države. To je bilo logično i zbog toga što se sociologija u početku kao akademska disciplina razvijala na pravnim fakultetima. Ipak tim pitanjem se bavila i katolička sociologija, kao i fašistički i nacistički orijentirani teoretičari. Posebnu pažnju autor posvećuje opet shvaćanjima grupe profesora pravnog fakulteta u Beogradu.

Sl. Jovanović je smatrao da je najvažnija pravna teorija o karakteru države, a socijalna i politička mogu biti samo pomoćne u istraživanjima nastanka, biti i razvoja države. Na nastanak države utječe mnogo činilaca. Država ima opravdanje za opstanak ako može osigurati napredak društva. Napredak je ipak relativan, a razvoj je rezultat borbe društvenih grupa, koju država mora usmjeravati, nastupajući u njihovom sukobu kao neutralan faktor.

Đ. Tasić, nastavlja M. Mitrović, nalazi slične razloge za postojanje države, ali vidi da državna birokracija i opće pravo glasa nisu garancija neutralnog stava države. Ipak on nezna kako bi tu neutralnost postigao.

J. Đorđević najviše od te grupe primjenjuje sociološku metodu u proučavanju države. Ipak on ne vidi da je država klasna tvorevina, nego misli da je javno mnijenje izvor vlasti u državi i njen glavni kontrolor. Zato se zalaže za organizaciju dobrih sredstava informiranja i obrazovanja stanovništva, a da ne uviđa da se i jedno i drugo može iskoristiti u prilog vladajućih slojeva u državi.

Nasuprot spomenute grupe, komunisti su državu promatrali kao klasnu tvorevinu „konstatira M. Mitrović. Oni međutim nisu imali uvjeta da sa stanovišta marksizma sistematski analiziraju probleme predratne jugoslavenske države.

U ovom odjeljku Mitrović je trebao pisati i o shvaćanjima S. Radića o državi. O državi je Stjepan Radić pisao i govorio vrlo mnogo još prije I svjetskog rata, ali svoja shvaćanja u osnovi nije mijenjao ni nakon rata. On je smatrao da državu treba proučavati sa sociološkog stanovišta. Država je »stalečka organizacija« u kojoj postoji borba društvenih grupa (staleža i naroda, ako je višenacionalna) za utjecaj i vlast u državi. Vlast u državi dobivaju sve brojniji staleži i na kraju će u državi vladati svi njeni stanovnici neposredno ili preko svojih izabраниh predstavnika. Ipak borba društvenih grupa neće nikada sasvim prestati, iako će sa fizičkog preći na ekonomsko i kulturno područje. Kada bi ona prestala nestalo bi glavnog pokretača daljeg razvoja i napretka. No o tim shvaćanjima S. Radića trebalo bi svakako napisati veći rad.

Treći problem koji se, prema Mitroviću, nalazi u centru pažnje predratne jugoslavenske sociologije je klasno pitanje. Za istraživače građanske orijentacije karakteristično je umanjivanje značaja klasnih suprotnosti. Sl. Jovanović kritizira i nastoji umanjiti znanstveni doprinos Sv. Markovića i K. Marxa.

Katolička sociologija također odbacuje marksizam sa svojih pozicija, a Mirko Kosić dokazuje da je marksizam neprimjeren prilikama u Jugoslaviji, jer je ona agrarna zemlja. Odnosu fašistički i nacistički orijentiranih autora Mitrović daje malo prostora, jer se njihov odnos svodi na prosto negiranje i grubo vrijeđanje.

Istraživanje sela i seljaštva, odn. narodnog života, su prva istraživanja društva u našim zemljama, na čijim iskustvima i tradicijama se razvijala sociologija u staroj Jugoslaviji. Predratna Jugoslavija je bila agrarna zemlja sa nerazvijenom industrijom, pa je logično da je istraživanje sela i dalje privlačilo veliku pažnju istraživača.

U Sloveniji su se istraživanjima sela bavili Modernsdorfer i Jeraj pod utjecajem američke ruralne sociologije. U Hrvatskoj se istraživanjima sela s pozicija katoličke sociologije bavio Milan Ivšić. Mitrović opširnije piše o istraživačkom radu Mije Mirkovića koji se izdvaja iz niza autora visokom znanstvenom razinom svojih radova, koji mogu izdržati i kriterije suvremene znanosti. U tim radovima Mirković je, iako nije bio komunista, primijenio metodu istraživanja blisku marksizmu.

Probleme ruralne sociologije prvi je sistematski pokušao izložiti Slavoljub Dubić.

Mitrović spominje djelatnost Rudolfa Bićanića koji je istraživanjima života na selu prilazio ne samo s ekonomskog nego i antropološkog stanovišta. On se angažirao i u organizaciji znanstveno istraživačkog rada na proučavanju problema života na selu, kao i u organizaciji seljaštva u okviru HSS. Mitrović spominje njegovu knjigu »Kako živi narod? Život u pasivnim krajevima« (prva od četiri knjige pod zajedničkim naslovom »Kako živi narod«), Zagreb 1936., ali ne spominje duge Bićanićeve radove, kao »Agrarna prenapućenost«, Zagreb 1940., »Najnužnije narodne potrebe«, Zagreb 1940., »Gospodarska politika«, Zagreb 1939. »Pogled iz svjetske perspektive i naša

ekonomska orijentacija«, Zagreb 1939. U tim radovima također Bićanić piše o prilikama na selu, ali ne samo sa ekonomskog, nego i šireg antropološkog stajališta. Zbog originalne metodologije i obilja vrlo vrijednih podataka o prilikama na selu u Hrvatskoj prije II svjetskog rata njegovi radovi su dragocjen izvor i za suvremene znanstvenike. Spomenuta knjiga »Kako živi narod? Život u pasivnim krajevima« izazvala je interes američkih antropologa pa je u cjelini prevedena na engleski i objavljena na Univerzitetu u Massachusettsu u SAD 1982. Mitrović o Bićaniću donosi i neke pogrešne podatke. Na pr. on piše da je Bićanić nakon sklapanja ugovora Cvetković-Maček potisnut iz »Gospodarske sloge« od nedemokratskih elemenata (str. 80.), a zapravo je on tada premješten na nove, značajnije funkcije. Postao je član Ekonomskog koordinacionog komiteta Ministarstva vanjskih poslova, a zatim direktor Direkcije za vanjsku trgovinu Jugoslavije.

Bićanićeva djelatnost, kao i rad nekih drugih ideologa HSS u godinama pred II svjetski rat bili su usmjereni na obnovu i razradu socijalnog programa HSS. Zbog provođenja socijalnog programa osnivane su organizacije »Gospodarske sloge« i »Hrvatski radnički savez«. Akcija »Gospodarske sloge« su tada zaista, kako piše Mitrović, liječile posljedice, a ne otklanjale uzroke teškog stanja. Ideolozi HSS su smatrali da se glavni uzroci teškog stanja na selu nalaze u odnosima selo i grad, a ne u kapitalističkim odnosima na selu.

Mitrović piše u ovom dijelu i o knjizi Adama Pribičevića »Seljak«. Ta knjiga podsjeća na knjigu Josipa Predavca »Selo i seljaci« (Zagreb 1934.) što je Mitrović ne spominje, a koja je pisana s pretenzijama da bude neka vrsta pregleda povijesnog razvoja sela i seljaštva, ali i da se u tom razvoju nađu neke konstante i zakonitosti, što bi bilo interesantno analizirati i ocijeniti.

Komunisti su na selo i probleme seljaka gledali na drugi način. Svoj stav prema selu su izgrađivali tokom vremena. Mitrović piše da su se zadržavali uglavnom na kritici tuđih stajališta i da svoje stavove nisu sistematski teorijski razradili niti su imali prilike da se bave empirijskim istraživanjima.

Od istraživača porodičnih odnosa na selu Mitrović spominje Tihomira Đorđevića, Milenka Filipovića, Milovana Gavazzija i Stojana Novakovića, a posebno piše o istraživanjima Sretena Vukosavljevića i Vere Erlich.

U posebnom odjeljku piše o istraživačkom radu S. Vukosavljevića, samoukog istraživača koji je svojim talentom i trudom našao originalan način istraživanja raznih aspekata seoskog života i u svojim radovima dostigao znanstvenu razinu.

Mitrović spominje i autore koji su se bavili istraživanjima života omladine i onima koji su se bavili sociologijom kriminala.

U zaključku Mitrović konstatira da je sociologija u Jugoslaviji prije II svjetskog rata, zbog svoje nerazvijenosti, više bila sredstvo racionalizacije društvenih odnosa nego znanost, odn. samo manji broj autora uspio je u svojim radovima dostići znanstvenu razinu. Ipak, putovi konstituiranja sociologije, njene kritike reakcionarnih ideologija, kao što su nacizam, fašizam i razni šovinizmi igrale su značajnu ulogu u svom vremenu, a interesantni su djelimiце i danas. Rezultati konkretnih istraživanja vrijedan su izvor podataka i za suvremenu sociologiju.

Milovan Mitrović je u ovoj knjizi dao obilje podataka o razvoju sociologije i sociološke misli u staroj Jugoslaviji. Ipak, zbog raznolikosti orijentacija pojedinaca i grupa i njihove brojnosti, on nije mogao ulaziti u razvoj shvaćanja pojedinih autora niti u iscrpniju analizu problema kojima su se bavili. Nužno se pri tom morao oslanjati na već dostignute rezultate, pa neke autore, čija istraživanja i ideje su manje proučavani, nije obuhvatio ili im je posvetio manje pažnje nego oni to zaslužuju. Shvaćanja nekih grupa i autora je on sam prvi puta istražio. Autor svakako zaslužuje pohvalu za trud koji je uložio da bi napisao ovu korisnu knjigu, ali i zato što je sam naglasio da je njegova knjiga tek prvi prodor u tu problematiku i da se nada da će ona poslužiti kao poticaj za dalja istraživanja te problematike. Zato i sve moje primjedbe treba shvatiti kao odgovor na tu želju samog autora.

Prihvaćeno za tisak 26. lipnja 1985

Z u s a m m e n f a s s u n g

EIN BEITRAG ZUR ERFORSCHUNG DER SOZIOLOGISCHEN AUFFASSUNGEN DER IDEOLOGEN DER KROATISCHEN REPUBLIKANISCHEN BAUERNPARTEI

(anlässlich des Buches von M. Mitrović, *Predratna jugoslavenska sociologija*
— Die jugoslawische Soziologie vor dem Krieg — Beograd 1982.)

Branka Boban

In ihrem Beitrag setzt sich die Autorin kritisch mit dem Inhalt des Buches von M. Mitrović: »Die jugoslawische Soziologie vor dem Krieg« auseinander, wobei ihr Interesse vor allem der Art und Weise gilt, wie die Auffassungen der Ideologen der Bauernpartei Kroatiens interpretiert werden, aber auch der Frage, wieviel Platz der Autor diesen Ausführungen widmet.

Im Rahmen dieses Themas behandelt die Autorin das Problem der Auffassung von Gesellschaft und Kultur bei Antun Radić und gibt eine Übersicht jener soziologischen und politologischen Probleme, mit denen sich Stjepan Radić beschäftigte.

SVEUČILISTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 18

ZAGREB

1985.

Izdavač: Sveučilište u Zagrebu — Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Centar za povijesne znanosti — Odjel za hrvatsku povijest,
Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 600 din

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođeni su plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informiranje SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.

RADOVI 18

Za izdavača
Prof. dr *Josip Adamček*

Lektor
Ivan Tolj

Korektor i tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

AGIČIĆ Damir, student, Filozofski fakultet Zagreb
BOBAN mr Branka, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1 Zagreb
BOBAN dr Ljubo, Filozofski fakultet Zagreb
BUDAK mr Neven, Filozofski fakultet Zagreb
BUŽIĆ-BOŽANČIĆ dr Danica, Poljana kralja Tomislava 3, Split
ĐURIĆ Vesna, student, Filozofski fakultet Zagreb
FILIPOVIĆ Klara, Šestinski vijenac 22, Zagreb
GOLDSTEIN mr Ivo, Filozofski fakultet Zagreb
GROSS dr Mirjana, Britanski trg 12, Zagreb
KARDUM mr Livia, Fakultet političkih nauka Zagreb
KLOPČIĆ Franc, Linhartova 62, Ljubljana
KUDELIĆ Zlatko, Turinina 4, Zagreb
LUČIĆ dr Josip, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1 Zagreb
MIJATOVIĆ Anđelko, P. Togliatija 12, Susjedgrad, Zagreb
MIROŠEVIĆ mr Franko, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SRH, Zagreb
NIKOLANCI Mladen, B. Ivanovića 10, Split
OČAK dr Ivan, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta Krčka 1, Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr Dragutin, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1, Zagreb
PEKIĆ mr Milenko, Naučna biblioteka, Zadar
PERIČIĆ dr Šime, Zavod JAZU, Obala oktobarske revolucije 8, Zadar
PRELENDER Ivica, Iza Roka 1, Dubrovnik
STANČIĆ dr Nikša, Filozofski fakultet Zagreb
STRČIĆ dr Mirjana, Kumičićeva 42, Rijeka
STRČIĆ Petar, Arhiv Hrvatske, Zagreb
STUBLIĆ Zlatko, Vlašićka 12, Zagreb
ŠANTEK Darko, Trnac 29, Zagreb
ŠVAB mr Mladen, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb
TARADŽIĆ Branka, student, Filozofski fakultet Zagreb
VRANJEŠ-SOLJAN mr Božena, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta Krčka 1 Zagreb
ZORIĆ Damir, Salopekova 18, Zagreb